

Social Work & Education

© SW&E, 2020

Голова, Н. (2020). Соціальні моделі обслуговування геронтологічної групи населення в Україні. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 2. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 170-177. DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.2.

УДК 37.013.2/.32+061.23

DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.2.

СОЦІАЛЬНІ МОДЕЛІ ОБСЛУГОВУВАННЯ ГЕРОНТОЛОГІЧНОЇ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Наталія Голова,

кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра соціальної
роботи соціальної педагогіки,
Хмельницький національний
університет, м. Хмельницький,
Україна.

nata_golova@ukr.net

ORCIDiD: 0000-0003-1097-8486

Анотація. В статті охарактеризовані види послуг в рамках соціального обслуговування (соціально–побутові, психологічні, соціально–економічні, соціально–медичні, соціально–педагогічні, інформаційні, юридичні). Подано міжнародну класифікацію періоду геронтогенезу: похилий вік, старечий вік, вік довголіття. Проаналізована нормативно–правову базу соціального захисту, допомоги та обслуговування осіб похилого віку. Обґрунтовані три моделі соціального обслуговування (стаціонарні, напівстаціонарні, нестаціонарні) та подано їх детальну характеристику. Охарактеризовано мету термінового соціального обслуговування та проведено порівняльний аналіз терміново та безтермінового соціального обслуговування.

Ключові слова: особи похилого віку; соціальне обслуговування; геронтогенез; соціальний захист; соціальна реабілітація; старечий вік.

Article history:

Received: March 03, 2020

1st Revision: March 23, 2020

Accepted: May 30, 2020

Вступ

Проблеми соціального забезпечення та допомоги особам похилого віку в нашій державі набувають особливої актуальності у зв'язку із збільшенням частки геронтологічної групи у складі населення.

Демографічна ситуація в Україні аналогічна світовим тенденціям і характеризуються стійким процесом старіння населення. З урахуванням поточних демографічних процесів і прогнозів їх розвитку підвищується роль і змінюється статус літніх людей у державі і суспільстві, що вимагає створення умов для підвищення рівня життя геронтологічної групи, посилення соціальної підтримки, забезпечення доступності та підвищення якості соціальних послуг.

Процес старіння населення України набирає обертів і сьогодні кожен п'ятий громадянин країни подолав 60-річний рубіж. Соціокультурна перебудова, транзитивний характер української економіки, демографічні зміни призвели до ускладнення соціально-економічної ситуації найбільш незахищених верств населення, передусім людей похилого віку. Частина представників старшої вікової групи перебуває в стаціонарних закладах соціального обслуговування, в яких зміст та практика роботи залишилися з радянських часів здебільшого незмінними.

Сучасний стан в Україні характеризується не тільки складною економічною і політичною ситуацією, але й своєрідним руйнуванням надій і сподівань людей похилого віку, які набувши статусу пенсіонера, лише частково можуть брати участь у житті суспільства. Проблема соціального обслуговування осіб літнього віку насьогоднішній день є актуальною для нашого суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми людей похилого віку в нашій державі досліджувались провідними соціологами, а саме М. Александровою, А. Дмитрієвим, З. Саралієвою, В.Шапіро. Значний внесок у розвиток соціальної геронтології вніс психолог Б. Ананьєв, який обґрунтував необхідність комплексного підходу до процесу старіння. Вітчизняні геронтологи: Д.Чеботарев, Г. Абрамова, В. Альперович, А. Лідерс, А. Козлов, Р. Яцемирська, а також зарубіжні А. Адлер, Е. Берн, Е. Фромм, К. Хорнц, Т. Шибутані, розглядали старіння як соціальну та психологічну проблему. Накопичено значний теоретичний матеріал та емпіричний досвід соціальної роботи з людьми похилого віку (Р. Вебер, Н. Дементьєва, Е. Карюхін, О. Краснова, І. Лотова, Є. Холостова, Н.Щукіна та інші).

З'явився ряд наукових досліджень соціально-педагогічний компоненту в системі соціального захисту населення (В. Бочарова, М. Гурьянова, І. Липський, В. Нікітін); питання організації соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку (Н. Басов, В. Фокін, Н.Шмельова та інші); технології соціально-педагогічної роботи з геронтологічною групою (Б. Алмазов, Н. Гарашкіна, Л. Мардахаєв, С. Харченко та ін.) (Ермолова, 2012, с.32-34). Особливе місце в працях науковців займають питання щодо становища людей похилого віку в будинках-інтернатах. Даній темі присвятили свої дослідження В. Болтенко, Н. Дементьєва, В. Катюхін, В. Фокін та інші. Зокрема, становище людей похилого віку та стратифікаційні процеси у структурі суспільства досліджують Е.Лібанова, Л.Стадник; проблеми соціальної адаптації осіб похилого віку вивчають С.Кравцов, О.Комарова,

А.Лобанова; організаційна структура системи соціального обслуговування аналізуються у роботах І.Євдокимової, Ю.Ткаченко, Л.Єгорова та ін.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні і аналізі соціальних моделей обслуговування геронтологічної групи населення в нашій державі.

Методологія дослідження

Для досягнення мети у роботі були використані наступні **методи дослідження**: аналіз законодавчих та нормативно-правових документів, аналіз науково-методичної літератури, узагальнення класифікації геронтогенезу, інтерпретовано та систематизовано дані наукової літератури із соціальних проблем осіб похилого віку, порівняння видів послуг соціального обслуговування та їх моделей.

Основна частина

Старість є останнім етапом онтогенезу людини. Період старості часто називають геронтогенезом. Більшість дослідників вважає, що починається вона із 60 років і триває до смерті. Міжнародна класифікація виокремлює такі періоди геронтогенезу: похилий вік (для чоловіків 60-74 роки, для жінок 55-74 роки); старечий вік (75- 90 років); вік довголіття (90 років і старші) (Сташків, 2005, с.70-71).

Старість, як соціальний ризик полягає у тому, що у силу психофізіологічних, фізичних, розумових, соціальних, комунікативних та інших змін в організмі, у зв'язку з досягненням певного віку людина об'єктивно втрачає здатність забезпечувати себе відповідними матеріальними засобами, необхідними для життєдіяльності та забезпечення нормального рівня життя, тому потребує сторонньої допомоги та захисту з боку держави, а також суспільства.

Літніх людей фахівці відносять до найбільш вразливих верств населення. Встановлено, що основними проблемами людей похилого віку є: малозабезпеченість, самотність, погіршення здоров'я, дезадаптація до такого періоду життя, відсутність можливостей для самореалізації, різке зниження соціального статусу, психологічні проблеми, зумовлені негативними стереотипами сприйняття старості, як у самих людей похилого віку, так і в інших вікових групах (Лисенко, 2018).

Важко не погодитись з Д. Чеботаревим, який підкреслював, що соціальне обслуговування повинно бути побудоване за єдиною системою, яка не дивлячись на різні форми допомоги досягнула би єдиної мети – збереження фізичного та психічного здоров'я людини літнього віку (Буянова, 2013, с.42-44).

В Україні соціальне обслуговування є одним з пріоритетних соціально-економічних напрямів діяльності у сфері соціального забезпечення, і тому держава постійно піклується про дотримання гарантій прав громадян які потребують соціального захисту. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року гарантує право людей похилого віку на соціальний захист, визначає право людини на отримання соціальних послуг як комплексу правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя (Закон України, 2003).

Відповідно до Закону України, основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога надається у вигляді грошової або натуральної допомоги.

Соціальне обслуговування – система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності. Соціальне обслуговування людей похилого віку включає сукупність соціальних послуг, які надаються вдома та у спеціалізованих державних закладах та структурах, що діють за підтримки органів місцевого самоврядування (Голубенко, 2013,с.96).

Однією з основних умов виникнення у особи права на соціальне обслуговування є її перебування у складних життєвих обставинах, які законодавчо визначаються як обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність, наслідки яких вона не може подолати самотійно.

Соціальне обслуговування здійснюється за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних геронтологічних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; в установах та закладах тимчасового або постійного перебування; у територіальних центрах надання соціальних послуг.

Виходячи з наявних проблем та законодавства України, людина похилого віку може отримати наступні види послуг в рамках соціального обслуговування:

- *соціально-побутові послуги* – забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів, ремонт одягу та взуття, перукарські послуги тощо;

- *психологічні послуги* – надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, з метою психологічної корекції або психологічної реабілітації;

- *соціально-економічні послуги* – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;

- *соціально-медичні послуги* – підтримка і поліпшення стану здоров'я, соціально-медична реабілітація, організація лікувально-оздоровчих заходів, надання медикаментів та медичної техніки, консультування, сприяння в своєчасному отриманні кваліфікованої медичної допомоги;

- *соціально-педагогічні послуги* - профілактика відхилень у поведінці та аномалій особистого розвитку, організація дозвілля, сприяння у сімейному вихованні;

- *інформаційні послуги* – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації, розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем;

- *юридичні послуги* – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів, сприяння застосуванню

державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи, оформлення правових документів, захист прав та інтересів;

– послуги з працевлаштування – пошук відповідної роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальний супровід працевлаштованої особи (Буянова, 2013, с.43).

Соціальне обслуговування спрямоване на здійснення соціальної реабілітації та соціальної адаптації осіб похилого віку. Соціальна реабілітація має на меті створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції людини всуспільство, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації у соціальному середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального обслуговування.

На сьогоднішній день в Україні функціонують три моделі соціального обслуговування людей похилого віку: стаціонарна, напівстаціонарна та нестаціонарна.

Стаціонарна модель соціального обслуговування передбачає надання соціальних послуг у спеціалізованих будинках, будинках-інтернатах, пансіонатах для ветеранів праці та інвалідів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, одиноких осіб та окремих професійних категорії людей похилого віку тощо. При стаціонарному обслуговуванні надаються такі основні види соціальних послуг: матеріально-побутові; послуги по організації харчування, побуту та дозвілля; соціально-медичні та соціально-гігієнічні послуги; сприяння в отриманні освіти або професії інвалідами відповідно з їх фізичними можливостями та розумовими здібностями; правові послуги; сприяння в організації ритуальних послуг.

Напівстаціонарна модель соціального обслуговування забезпечує надання послуг у відділеннях денного та нічного перебування, реабілітаційних центрах, медико-соціальних відділеннях, центрах соціального обслуговування. Основними видами послуг, що надаються у напівстаціонарних закладах є: соціально-побутові; психологічні; соціально-педагогічні; соціально-медичні; соціально-економічні; юридичні; інформаційні.

Нестаціонарна модель соціального обслуговування – це соціальне обслуговування за місцем проживання, термінове соціальне обслуговування, соціально-консультативна допомога, соціально-психологічна допомога. До основних соціальних послуг, які можна отримати вдома, належать: організація харчування та доставка продуктів додому; допомога у придбанні медичних препаратів, промислових і продовольчих товарів першої необхідності; сприяння отриманню медичної допомоги, супроводження до медичного закладу, лікарні поліклініки; сприяння організації юридичної та інших правових форм допомоги; підтримання умов проживання відповідно до гігієнічних вимог; сприяння організації ритуальних послуг; організації різних соціально-побутових послуг залежно від умов проживання; допомога в оформленні документів; розміщення в стаціонарні заклади соціального обслуговування (Голубенко, 2013, с.97).

Виділяють ще такий вид соціального обслуговування, як термінове. Термінове соціальне обслуговування здійснюється з метою надання невідкладної

допомоги разового характеру громадянам похилого віку та інвалідам, які гостро потребують соціальної підтримки.

Термінове соціальне обслуговування включає наступні соціальні послуги: разове забезпечення безкоштовним гарячим харчуванням або продуктовими наборами; забезпечення одягом, взуттям та іншими предметами першої необхідності; разове надання матеріальної допомоги; сприяння в одержанні тимчасового житлового приміщення; організацію юридичної допомоги з метою захисту прав осіб, які обслуговуються; організацію екстреної медико-психологічної допомоги із залученням для цієї роботи психологів і священнослужителів і т.д.

Практично в кожному місті та районі функціонують територіальні центри соціального обслуговування, які здійснюють соціальне обслуговування та надають соціальні послуги громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги за місцем проживання. Зокрема, у територіальних центрах запроваджені такі інноваційні моделі соціального обслуговування.

Висновки

У широкому сенсі соціальне обслуговування постає як організована соціальна взаємодія між різними соціальними інститутами, включаючи державу і громадянське суспільство, між різними соціальними групами і індивідами, які в ході соціальної діяльності вирішують життєво-важливі проблеми як для тих, хто знаходиться у важкій життєвій ситуації, так і для тих, хто має в своєму розпорядженні можливості надання їм соціальних послуг і допомоги. У вузькому сенсі соціальне обслуговування розуміється як технології роботи, сукупність прийомів, методів і дій організацій, фахівців, спрямованих на надання допомоги громадянам, що знаходяться у важкій життєвій ситуації, не здатних до самообслуговування таким, що потребують постійного догляду. На нашу думку, подальших розвідок потребують дослідження з питань допомоги особам в геріатричних центрах, а саме адаптації до нових умов проживання у них. Не вирішені питання дозвілля такої категорії осіб, самореалізації їх у соціумі.

Література

Буянова, М. О. (2013). *Право соціального забезпечення*. КНОРУС: Москва.

Голубенко, Т. О. (2013). *Особливості процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку*. Молодийвчений: Київ.

Ермолаєва, М. В. (2012) *Практическая психология старости*. Изд-во ЭКСМО-Пресс: Москва.

Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV.

Лисенко, Ю. (2018). Специфіка соціалізації людей похилого віку в інформаційному суспільстві, *Social Work and Education*, Vol. 5, No. 4., pp. 33-44. DOI: 10.25128/2520-6230.18.4.3

Сташків, Б. І. (2005). *Соціальне обслуговування у системі соціального забезпечення: правові питання*. Право України: Київ.

MODELS OF SOCIAL SERVICES FOR THIRD AGE GROUPS IN UKRAINE

Natalia Holova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Social Work and Social Pedagogy Department, Khmelnytsky National University, Khmelnytsky, Ukraine, nata_golova@ukr.net

Abstract. *The article describes the types of services within the framework of social services (social and household, psychological, socio-economic, social-medical, social-pedagogical, informational, legal). The international classification of the period of gerontogenesis is presented: old age, old age, age of longevity. The legal base of social protection, assistance and service of the elderly is analyzed. Three models of social service (stationary, semi-stationary, non-stationary) are substantiated and their detailed characteristics are presented. The purpose of urgent social services is described and comparative analysis of urgent and non-urgent social services is carried out.*

To date, there are three models of social care for the elderly in Ukraine: inpatient, semi-stationary and non-stationary.

The fixed model of social service provides the provision of social services in specialized homes, boarding homes, and boarding houses for veterans of labor and disabilities, veterans of the Great Patriotic War, single persons and certain professional categories of the elderly and the like. The following basic types of social services are provided during inpatient care: material and household; catering, leisure and leisure services; social-medical and social-hygiene services; assisting in the education or profession of persons with disabilities in accordance with their physical abilities and mental abilities; legal services; assistance in the organization of funeral services.

The semi-stationary model of social service provides the provision of services in day and night wards, rehabilitation centers, medical and social wards, and social service centers. The main types of services provided in semi-permanent institutions are: social and household; psychological; social and pedagogical; social and medical; socio-economic; legal; informational.

Non-stationary model of social service is a social service at a place of residence, urgent social service, social-counseling help, social-psychological help, industrial and food necessities; assistance in obtaining medical assistance, escort to a medical institution, hospitals polyclinics; assistance in the organization of legal and other legal forms of assistance; maintaining living conditions in accordance with hygienic requirements; promoting the organization of funeral services; organization of various social and household services, depending on living conditions; assistance with paperwork; placement in inpatient social care facilities.

Keywords: *elderly; social care; gerontogenesis; social protection; social rehabilitation; old age.*

References

Buyanov, M. O. (2013). The right to social security. KNORUS: Moscow. [in Russian].

Golubenko, T. O. (2013). Features of the process of forming the readiness of future social workers for patronage work with the elderly. Young scientist: Kiev. [in Ukrainian].

Ermolaeva, M. V. (2012) Practical psychology of old age. EXMSO-Press: Moscow. [in Russian].

Lysenko, Y. (2018). Specification of socialization of the elderly people living in the information society. *Social work and education*, 5(4), 33-44. [in Ukrainian].

Stashkiv, B. I. (2005). Social service in the social security system: legal issues. Law of Ukraine: Kiev. [in Ukrainian].

The Law of Ukraine «On Social Services» of 19.06.2003 No. 966-IV. [in Ukrainian].